

СИРАК СКИТНИК ТАЙНАТА НА ПРИМИТИВА

chitanka.info

Спомняте ли си Маринети — оня „комедиаш“ с червени панталони, сако от два цвята или едната буза боядисана синьо, а другата — оранж? — Зеления Дон Кихот, когото посрещаха с развалени яйца, изпращаха с ракети от подигравки?

Той искаше да се изгорят картинните галерии, да се унищожат библиотеките — да се освободи човечеството от терора на миналото! Да се почне отново!...

Съвременниците се смяха от сърце и грубо, цинично се оплачаха на подигравката, когато им падне случай.

— Шут!...

Но едно време на царските шутове бе позволено да казват истини, които другите не смееха да казват.

Съвременните човековедци побързаха да турят диагноза: — изместване на нервните центрове!... И хората, които не обичат скандала, се успокоиха, че на всички „исти“ беше показана лудницата. Тя се яви — анекдотичната картинна мярка да се „спаси“ човечеството от „заболяване“. Човечеството поиска да се отрече от собствената си мъка: защото лутанията, избухванията, подавеният вик за помощ у съвременния творчески дух не беше нищо друго, освен болката на съвременната душа — неясен протест против терора на мъртвите, недоволство от себе си и неудовлетворено желание да бъде силна и самостоятелна.

Когато след време по-спокойно бъде направена преценка на съвременното изкуство, ще стане ясно, че то е било най-непосредният и верен изразител на трагедията, която преживява нашата култура, че то първо е уяснило смътните съмнения и крушения на човешката душа сега. Никога изкуството не е било тъй малко „естетично“ и толкова *човечно*, както днес. То даже като че не иска да създава нова естетика, а да освободи само човешката душа.

Да бъдат изгорени картинните галерии, да бъдат унищожени литературните богатства, натрупани с векове — чудовищна, варварска смелост! Но страшното е, че в нея има истина. Тая истина е страшна за съвременника: всяко ново поколение иде подавено от придобитията на миналото. Вековна култура, традиции, обществени условности, авторитети — всичко това смазва непосредното у човека, и създава от него някакъв фабричен артикул в милиони еднакви екземпляри. И ако за грамадна част от хората това е съвсем обикновен исторически

процес, за отделни личности то е — обида за човешкото съществуване. Откъде почваме ний и къде свършват онези, които за живели преди нас? Нашата мисъл е чужда — понякога до ужас еднаква, ний я чуваме от чужди уста: хващаме себе си в жест, по който знаем другиго; виждаме една и съща, сякаш от векове позната усмивка, която ний сме усвоили — може би завещана от някоя пра-прабаба или дядо. Цял живот заучаваме, а своето и себе си не знаем. Нашето виждане е чуждо: Оскар Уайлд казваше, че художниците ни учат да виждаме природата, но нима не е обидно, че цяло поколение виждаше водата само синя! И трябваше да дойдат импресионистите — да я напълнят със светлини, отражения и отблясъци.

Още по-страшно е, че говорим с чужди думи — изгубен е първичния смисъл на думата. Тя носи съдържанието, вложено в нея от тия, които са били преди, и затуй един ден, като открием нейния истински смисъл, тя изведнъж придобива блясъка на откровение.

Съвременният човек чувства смътно властта на миналото, своето робство, безсилието да бъде сам, единствен творец на днешния ден и идва до безумието: убийте миналото! — наместо да го преодолее.

Най-типичен израз днес на жаждата да намерим отново изгубената си непосредственост е — възвръщането към примитива. Човечеството преживява умората от себе си; то прилича на човек, който е пил твърде много подправени вина и със засъхнали уста чака да му подадат чаша чиста вода. То е преситено на сложност, лъжливост, условност, макар че не може без тях. И търси живата вода, която ще го възкреси, поне за няколко мига, за едно по-непосредно, дори грубо чувство. От тук и любопитстващата любов към примитива.

Примитивът винаги има цената на една изповед. Той не е построение, не е знание, спекулация, а — чисто вълнение, едно нетърсено движение на душата. И там е тайната на неговата хипноза. Той е чувство, живият човек. Той е: „дал ти Бог добро“, казано с пълно чувстване смисъла на всяка дума, а не формалното „добър ден“ на човека от града, който е изгубил смисъла на фразата. Той е подвигът на човек, който спасява днешния се, без да знае да плава. Потърсете го в безумието на поета, който обяви себе си капитан на „Радецки“, спира парахода на българския бряг и с шепа хора отива да събаря вековна империя; в подвига на ония деца, които топяха олово в селските

оджаци, да правят куршуми за въстаниците. Потърсете го на Шипка, или в похода на една неекипирана армия, която в няколко дни стига пред крепостите на Чаталджа. Неговата същност е непосредното — поривът, който не спекулира с форми. Даден в живота — той не се забравя; внесен в изкуството — той не умира. Защото е жив трепет на душата. Именно тая първична сила е изгубена днес в изкуството и живота. Смътно почувствало това, човечеството днес простира ръце към нея, за да се зарадва и стопли от някогашната яснота и искреност на собствената си душа.

След като пи от суетата на богатството и славата, Толстой написа „Що е изкуство“. Той отрече жестоката, подла, сложна машинария на съвременното изкуство с ясното съзнание, че тя не може да бъде отречена, но направи това, за да отмъсти на „напредналото“ човечество, което е убило примитива в изкуството и живота, и отнело чистата радост на човека. Последователен, заживя отшелнически в Ясна Поляна и после избяга от своите, за да бъде свършено сам. Без да подозира, човечеството го обикна още повече, заради примитива, с който украси последните дни на живота си. Заради това и преситена Европа днес посреща Рабиндранат Тагор като пророк. Нима той казва неща, които ний не знаем? Пред него са минали други, но той с първичната сила на своята душа възстановява думите и те ни се струват нови — ето неговото „откровение“. Преди много години Рембо пише: не мога да търпя съвременните картини, искам да гледам стари табели, щампи, неграмотни олеографии... Втръсване от тая разляна, ритмираща навсякъде, посредствена заимстваност го е накарала да се върне назад и да търси живота чувство на човека в дюкянските табели.

Ний напълнихме градовете с фабрики и те сякаш по-кориха човека със своята безстрастна методичност, сякаш убиха у него обикновения творчески порив и желанието да запази своя индивидуалитет. В живота туй донесе безличие, стадност и посредственост, в изкуството — индустрия: и живота и изкуството се приближиха към клишето. И малцината, които виждаха това, за да спасят не само изкуството, а и живия човек от свършено обезличаване — трябваше да викат, да гримасничат и с „лудости“ да спрат тържествената баналност на живота. И почти всички те потърсиха вечно живата душа на примитива, за да възкресят линеещото тяло на човечеството, да се домогнат до *съвременен*

примитив, да накарат всички да почувстват своето време. Това болезнено усилие на нашето време дори италианския футуризм, немския експресионизъм, английския имажинизъм, испанския креатонизъм и универсалния дадаизъм.

Всяко детство е примитив със своята неочакваност, изненадващи хрумвания и искреност. Ний несъзнателно го обичаме, защото у нас никога съвсем не умира любовта към постъпката, към порива и творчеството, в които е вложено непосредно движение на човешкия дух. И сега пос-редством младенчеството на човечеството поискахме да обновим света. Желанието към едно възвръщане приема най-странни форми в съвременния живот, а в изкуството създаде: многото течения, които при всичкото си различие имат една неизменна общност: освобождението от външната форма — изкуството да престане да бъде украса, да се върнем към първичното ясновидство! В живота стремежът към примитива остава случаен, смътен, но — твърде симптоматичен, ако се приближи и свърже с уяснените усилия в това направление, изразени в изкуството. Не могат да бъдат разгледани лекомислено, като мода, или прищевка на „блазираност“ — нито успеха на проповедите на Тагор, нито чудатите негърски оркестри, които префиненият европеец потърси за свое „удоволствие“, нито властта на новите танци, които носят грубата, здрава ритмика на „диващина“. Не са случайни за нашата култура и екзотичните желания на съвременника да преживее примитива на Робинзон Крузо, или увличането му от грубите прояви на чисто физическа сила: цял Париж в един ден полудя от възторг за своя любим боксьор-победител, и в един час го възненавиди като победен. Грамадният успех на романа „Герзан“ (човек-маймуна), който обходи европейските кино-театри, и жаждата към всяка екзотика — това са все симптоми на една и съща болка: умора от сложността и изкуствеността на сегашния живот.

Но, ако в живота обичта към примитива е несъзнателна и случайна, в изкуството тя се явява улеснена, осмислена. Не само желанието да се натрупват старинни богатства и рядкости е създадо музея: в неговата същност лежи култът към разноликата човешка душа, която оставя следи от своето божеско начало. И той именно показва на съвременните пророци какво е изгубил сегашния човек — способността да приказва с Бога, да бъде дете-творец. И върнаха се към земята.

Когато изкуството преживяваше кризата на едно бо-лезнено пречупване, Гоген замина за остров Таити, за да се приобщи към първичността на неизменната Земя, ако иска да бъде пророк. Там той заживява с туземците, поиска чрез примитива на живота да дойде до примитива в изкуството. Да възвърне отново първоначалното на линията и баграта, което неговите европейски събрата бяха убили. Защото в техните картини имаше красотата и елегантността на реверанс, изискаността на заучена усмивка, но чувството на живата душа беше умряло. И той отиде да го потърси, да ни напомни, че детството и лепета на детските неумели рисунки и приказки са по-ценни от хитрот на многознанието на съвременника. Ръорих се върна в каменната епоха, за да долови истинския пулс на земята и човешкото сърце. Неговите работи са груби и първобитни като онова време и пълни с хероизма и величието на човека-земя. Същото възвръщане намираме в странните „идоли“ на Коненков, у Кандински, у Пехщайн и у редица германски, шведски и френски примитивисти. Голяма заблуда и незнание носят ония ценители и пазители на нещо си, като етикират туй осъзнаване на творческата душа като мода.

Този е пътят за осмисляне и очовечаваме не само на всяко изкуство, но и за обнова на нашия издробен живот. В наши дни, изгубили разликата между подвиг и спекула, само душата на примитива би възвърнала величието на човешката постъпка и самобитността на творческото прозрение. Тая душа живее във всяка истинска творба на изкуството, във всяка смелост, във всеки порив. Не ще бъде парадоксално, ако кажем, че всяко голямо произведение на изкуството е примитив. И тъкмо затова го сближаваме и ценим наред с безизкусните рисунки, които срещаме, чертани с острие на каменните и костени сечива и оръжия на нашите праотци, с иконописите, с народните песни и примитиви на всички народи.

Трагедията на съвременния човек и творец е: че той в пъстротата, в приетата фалшивост на сегашния живот, вечно ще се стреми към онова, което е изгубил, без да може достатъчно да го приближи. Това е „изгубеният рай“ на човечеството. При всичката жажда на човечеството да ста-не по-правдиво, по-непосредно, само малцина ще достигнат тая изгубена святост. Ний ще ги наричаме големи художници, герои, за да поддържаме вярата в собствената си душа.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.